

ANTIOHIA – Centru ecleziastic și teologic creștin cu multiple valențe

Pr. Conf. Dr. Daniel Buda

Rezumatul tezei de abilitare

Prezenta teză de abilitare prezintă în rezumat principalele rezultate ale cercetărilor mele legate de istoria și teologia Antiohiei ca centru creștin. Principalele principii științifice folosite în cercetările mele au fost: analizarea cu prioritate a izvoarelor disponibile; abordarea din multiple perspective a evenimentelor istorice spre a evita o interpretare unilaterală; realizarea unei bune conexiuni între istoria ne-bisericească și istoria bisericească a Antiohiei; cunoașterea urmelor arheologice legate de Antiohia prin vizitarea ruinelor Antiohiei; cunoașterea directă, prin intermediul unor vizite, a situației actuale a Patriarhiei Antiohiei în Orientul Mijlociu, precum și în diaspora.

Prima parte este dedicată istoriei precreștine a Antiohiei și importanței acesteia pentru cunoașterea istoriei creștine a Antiohiei. Am prezentat pe scurt istoria întemeierii Antiohiei și date esențiale cu privire la așezarea ei geografică, suburbiile și istoria precreștină, cu scopul de a se înțelege importanța Antiohiei ca centru urban al Orientului înainte de apariția creștinismului. Am scos de asemenea în relief diversitatea etnică și religioasă a Antiohiei precreștine, pentru a înțelege caracterul cosmopolit al acestui oraș la începutul erei creștine. La sfârșitul primei părți am prezentat implicațiile acestor diversități pentru răspândirea creștinismului în acest oraș: (1) creștinismul a știut să folosească avantajele oferite de existența unei astfel de metropole atât de aproape de Ierusalim. Dacă urmărim răspândirea creștinismului de la Ierusalim la Antiohia, urmărim procesul urbanizării misiunii creștine, proces esențial pentru răspândirea credinței în Hristos în restul Imperiului roman; (2) misiunea creștină a folosit diversitatea etnică și religioasă de la Antiohia și deschiderea iminentă a unui astfel de oraș pentru ceea ce este nou, pentru a-și dovedi superioritatea față de celelalte religii; (3) existența unei comunități iudaice mari și deschise spre mediile ne-iudaice a pregătit calea misiunii creștine prin răspândirea ideii de monoteism și crearea categoriei „temătorilor de Dumnezeu” care mai apoi au intrat în Biserică.

Partea a doua este dedicată pătrunderii și răspândirii creștinismului la Antiohia în primul secol creștin. Primul eveniment important din era creștină, care a marcat parcursul creștinismului în lumea romană a fost de natură politică. În anul 5-6 d. Hr. Palestina a devenit parte a provinciei romane Siria, ceea ce a facilitat legăturile dintre Ierusalim și capitala provinciei Siria, Antiohia, și inclusiv pătrunderea creștinismului în prima metropolă a lumii antice. Cunoaștem destul de bine începuturile Bisericii din Antiohia din Noul Testament, mai ales din cartea Faptelor. Pentru a înțelege că sursa principală pentru cunoașterea începuturilor Bisericii în Antiohia este însuși Noul Testament, este suficient să amintim că Antiohia este pomenită de nouăsprezece ori, dintre care de șaptesprezece ori numai în cartea Faptelor. Patru sunt caracteristicile esențiale din istoria creștinismului antiohian biblic: (1) Antiohia a fost centrul creștin pentru care s-a decis ca Evanghelia să fie predicată și celor dintre neamuri, fără obligativitatea observării legii mozaice.

Problema dacă și cum să fie cei dintre neamuri primiți la Hristos a apărut în mod stringent când Evanghelia a ajuns într-un oraș precum Antiohia, care era majoritar păgân. Comunitatea iudaică de acolo era mai deschisă decât alte comunități spre a primi în rândul ei, probabil cu statutul de „temători de Dumnezeu”, păgâni care se vor fi arătat interesați de primirea Evangheliei. Chestiunea a fost rezolvată în ceea ce istoria bisericească a reținut sub numele de „Sinodul Apostolic”, în strânsă colaborare între comunitățile din Antiohia și Ierusalim și cu o mare atenție dată autorității. Decizia de a-i primi pe cei dintre neamuri fără obligativitatea observării legii mozaice, dar cu respectarea câtorva principii enunțate în sinod, a schimbat definitiv destinul Bisericii creștine, deschizându-i definitiv drumul spre universalitate. Istoria ulterioară a comunității arată că decizia nu i-a mulțumit pe toți. Chefa, unul dintre cei 70 de Apostoli, care nu trebuie confundat cu Apostolul Petru, este prezentat ca unul dintre personalitățile cu rezervă față de deciziile sinodului. Cei nemulțumiți cu decizia luată s-au separat de Biserică, formând grupul iudaizanților. (2) La Antiohia, ucenicii Domnului s-au numit pentru prima dată creștini (Fapte 11, 26b). Această informație scrisă de autorul Faptelor la câteva decenii după petrecerea evenimentelor relevă faptul că numele de creștin a fost dat comunității din Antiohia de către comunitatea sau autoritățile romane din nevoia de a-i distinge pe adepții lui Hristos de restul comunității iudaice. Necesitatea unei astfel de distincții relevă faptul că Biserica își câștigase deja propria identitate inclusiv în ochii observatorilor externi. Numele de creștin nu a avut inițial conotații negative sau criminale, a fost adoptat de comunitatea antiohiană și apoi treptat de către întreaga creștinătate. (3) Antiohia a fost un important centru misionar al primului secol creștin, devenind repede din oraș misionarizat un oraș misionar. Mai întâi misiunea s-a desfășurat în orașul Antiohia, mai ales printre neamuri, fapt pentru care a apărut problema modului primirii acestora la Hristos. O dată chestiunea rezolvată, Biserica din Antiohia a desfășurat misiuni în Asia Mică. Din Antiohia au plecat în prima călătorie misionară Barnaba, care a venit de la Ierusalim la Antiohia, foarte probabil pentru a fi alături de misionarii ciprioți care au adus Evanghelia la Antiohia și Apostolul Pavel, adus la Antiohia de către Barnaba. Antiohia a fost centrul de misiune pentru Ioan Marcu și Sila. După ce Antiohia a încetat să mai fie centrul misionar al Apostolului Pavel (jurul anului 50), activitatea misionară antiohiană nu a scăzut în intensitate. Specialiștii moderni cred că după căderea Ierusalimului în anul 70 d.Hr., Antiohia a preluat rolul acestuia de coordonare a misiunilor. Din păcate nu mai avem dovezi literare pentru misiunile antiohiene din a doua jumătate a secolului I și prima jumătate a secolului al II-lea, însă dacă acceptăm faptul că lucrarea *Didahia* este de origine antiohiană, atunci avem o imagine despre dinamica și caracterul programatic al misiunilor antiohiene. (4) Această imagine a dimensiunii misionare din Antiohia celei de-a doua jumătăți a secolului I ne este întregită dacă acceptăm că Evanghelia după Matei a fost scrisă la Antiohia sau în mediul antiohian. Evanghelia ne relevă o comunitate misionară care are drept motto porunca din Matei 28, 19-20 de a propovădui Evanghelia la „toate neamurile.” În același timp însă, Evanghelia după Matei cuprinde pasaje care sugerează că misiunea ar trebui să se limiteze doar la fiii lui Israel. Deducem de aici că în comunitatea mateiană existau două curente, fiecare cu mai multe grupări, unul în favoarea misiunii la neamuri, iar altul în favoarea restrângerii misiunii doar între evrei. Cele două grupări conviețuiau la Antiohia, procesul de separare al iudaizanților fiind în curs de desfășurare.

Parte a treia este dedicată dezvoltărilor teologice antiohiene de la începutul secolului al II-lea până la începutul epocii constantiniene. Prima mare personalitate post-biblică a Antiohiei a fost Sfântul Ignatie, martir, autor a șapte epistole dedicate unor comunități din Asia Mică, comunității romane și lui Policarp al Smirnei. Opera sa relevă cinstea deosebită de care acest episcop se

bucura în întreaga Asie, integrarea sa în tradiția teologică antiohiană, pledarea energică pentru episcopatul monarhic, combaterea unor erezii ale vremii prezente la Antiohia și în Asia Mică, precum iudaizantii și dochetiștii. Împotriva acestora a promovat o hristologie incarnaționistă. Teofil al Antiohiei a scris un cu totul alt gen de teologie. Accentul este pus pe apărarea creștinismului și dovedirea superiorității lui în fața religiilor păgâne. Argumentația folosită este preluată preponderent din Vechiul Testament, ceea ce i-a făcut pe mulți specialiști să atragă atenția asupra influenței iudaice crescânde asupra teologiei antiohiene din vremea lui Teofil. Utilizarea Vechiului Testament în opera lui Teofil se explică în opinia mea prin tematica abordată, căreia Vechiul Testament îi furniza argumente potrivite, prin faptul că iudaizantii se desprinseseră definitiv de Biserică, deci citarea Vechiului Testament nu mai era o chestiune sensibilă. De asemenea, utilizarea Vechiului Testament de către Teofil poate fi interpretată ca un demers antimarcionit. După Teofil și până la epoca constantiniană, la Antiohia au activat mai mulți teologi, unii episcopi ai orașului, alții nu, unii ortodocși, alții eretici. Această diversitate teologică nu știrbește din prestigiul Antiohiei ca centru eclezial și creștin, în schimb ne spune ceva despre complexitatea provocărilor cu care s-a confruntat în această perioadă Biserica Antiohiei. Astfel, Tașian Asirianul a deschis în jurul anului 172 o școală la Antiohia despre care nu știm alte detalii; episcopul Serapion a fost o personalitate a vremii sale scriind împotriva falșilor profeți frigieni, împotriva montaniștilor și împotriva utilizării Evangheliei apocrife a lui Petru; Babilas, potrivit unor surse, a avut curajul să înfrunte un împărat roman; Doroteos și Lucian al Antiohiei au fost teologi antiohieni care au pregătit oarecum înființarea școlii antiohiene „clasice.”

Partea a patra este dedicată perioadei „clasice” a școlii antiohiene. În opinia mea aceasta începe cu activitatea teologică a lui Eustațiu al Antiohiei. Opera acestuia poate fi împărțită în două perioade: *preariană* și *antiariană*. Opera din perioada preariană este dominată de preocupări exegetice, mai ales pe marginea episodului biblic cu vrăjitoarea din Endor, care relevă o argumentație bazată printre altele pe logică și a oferit prilejul dezvoltării unei concepții demonologice. În ceea ce privește hristologia Sf. Eustațiu, ea poate fi împărțită în perioada *preariană* în care utilizează tipologia Logos-Anthropos și folosește expresii care ar sugera susținerea comunicării însușirilor și perioada *antiariană* în care tipologia Logos-Anthropos este utilizată împotriva neoarienilor care învățau că Mântuitorul Hristos nu a avut suflet omenesc pentru a-i putea atribui anumite slăbiciuni Logosului întrupat, dovedind astfel că este inegal cu Tatăl. Împotriva acestora, Eustațiu a promovat hristologia separării. Conștient de neajunsurile propriei dezvoltări hristologice, Eustațiu a promovat hristologia locuirii pe care a numit-o permanentă și unică. Firea umană este în opinia lui atât de unită cu cea divină în virtutea locuirii, încât firea umană poate fi numită ”Fiu.” Diodor din Tars a fost cel care a înființat un *asketerion*, adică o școală de studiu biblic unde au studiat printre alții Sf. Ioan Gură de Aur și Teodor de Mopsuestia. Hristologia sa se poate împărți în *preapolinaristă* și *antiapolinaristă*. Dacă hristologia preapolinaristă nu se deosebește prea mult de cea a capadocienilor, cea antiapolinaristă este dominată de aspectul separării. Totuși, Diodor nu vorbește de ”doi fii” pentru că ar fi fost nebiblic. Împotriva apolinariștilor el propune teoria că Întruparea a avut loc numai după ce omenitatea ”a luat formă” în Fecioara Maria. Sfântul Ioan Gură de Aur a fost un teolog antiohian atipic. Preocupat fiind mai ales de chestiuni pastorale și spirituale și trăind într-o perioadă de calm doctrinar, a fost ferit de condamnare doctrinară, atât în timpul vieții cât și postum. Totuși, mariologia sa nedoxologică îl relevă ca fiind un teolog antiohian autentic. Opera sa este relevantă astăzi în primul rând pentru aspectele spirituale și sociale pe care le conține. Teodor de Mopsuestia este un reprezentant clasic al școlii antiohiene. Hristologia sa a fost

orientată în primul rând spre condamnarea apolinarismului în care a văzut un pericol, întrucât limita efectele soteriologice ale Întrupării Mântuitorului doar la trupul omenesc, privând sufletul de efectele acesteia. Preocupările sale hristologice și soteriologice au dus la dezvoltări antropologice de o deosebită importanță. Nestorie a dus la extrem concluziile hristologiei antiohiene, ceea ce a cauzat condamnarea lui de către sinodul III ecumenic și a declanșat o polemică doctrinară întinsă pe mai multe secole în urma căreia au fost condamnați postum reprezentanți de seamă ai școlii antiohiene. Hristologia sa poate fi împărțită în două perioade: preexilică și postexilică. Dacă în perioada preexilică întâlnim cele mai multe dintre excesele hristologiei sale, în perioada postexilică se observă o preocupare deosebită pentru precizări terminologice și definirea relației dintre firile Mântuitorului, folosind ca punct de orientare și critică hristologia Sfântului Chiril.

Partea a cincea prezintă pe scurt principalele caracteristici ale Patriarhiei Antiohiei în secolul al XX-lea, precum și situația de astăzi și formulează câteva posibile perspective de viitor. Este nădejdea noastră a tuturor că spiritul antiohian bimilenar va reuși să se adapteze situațiilor complexe ale acestui început de al treilea mileniu creștin.